

Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

e-ISSN: 2147-6152

Yıl 10, Sayı 25, Ocak 2021

Makale Adı /Article Name

Kapitalist Üretim İlişkileri
Bağlamında İnsan İradesinin
Baskılanması

Suppression Of Human Will in The
Context Of Capitalist Production
Relations

Yazar

Erol AKYILDIRIM

Doktora Öğrencisi, akyildirimerol@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-2333-6044

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 25.09.2020

Kabul Tarihi: 14.01.2021

Yayın Tarihi: 29.01.2021

Sayfa Aralığı: 1-21

Kaynak Gösterme

Akyıldırım, Erol (2021). "Kapitalist Üretim İlişkileri Bağlamında İnsan İradesinin Baskılanması", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 25, s. 1-21.

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen "ETİK KURUL ONAYI" gerektirmemektedir.)

ÖZ

Bu çalışmada aklın, içgüdüleri kontrol etmediği ile ilgili hususların tartışılması amaçlanmıştır. Sosyal medya aracılığıyla haz duygusunun tahrik edilmesiyle, bireyin arzuları kötüye kullanılarak, özgürlük alanının ihlal edildiği hususları irdelenmiştir. İradenin arzuları kontrol altına alamadığı küresel bir dünya oluşturularak, haz duygusunun akla galip geldiği noktası vurgulanmıştır. Arzular, akli kontrol altına alarak, bireyi çelik kafese hapsedmiştir. Bireyin haz duygusu kötüye kullanılarak, cinsellik, tüketim vb. alanlarda yönetici sınıfın arzuladığı bir insan profili oluşturulmuştur. Frankfurt Okulu düşünürleri, kapitalizmin zafer kazanmasında, bireye lüks ve eğlencenin özendirilerek tarihteki devrimci rolünden uzaklaştırıldığını ifade etmektedir. Ayrıca kültürel değerlerin dejenere edilmesi, bireysel aklın hazlara yenik düşmesini hızlandırmaktadır. Teknolojik gelişme ile beraber kapitalizmin bireyin iradesini kontrol altına alan seçenekleri genişlemiştir. Neo kapitalist fordist seri üretimle birlikte psikanaliz yöntemleri bireyin bilinçaltı kötüye kullanarak, rasyonel davranış sergilenmesi engellemektedir. Böylece bireyin iradesinin, istek ve arzuları kontrol etmeyerek, tüketimcilik, cinsel arzu, lüks yanlısı vb. davranışlarda bulunmaktadır. Bireyin istek ve arzularının sürekli olarak kontrol altına alındığı ve bu şekilde tüketildiği görülmektedir. Sonuç olarak neo kapitalizm, psikolojik yöntemlerle bireyin aklını esir alarak, özgürlük alanını parçalamıştır.

Anahtar Kelimeler: Haz, İrade, Akıl, Arzu, Kapitalist İtaat.

ABSTRACT

This study is aiming to discuss issues related such as mind cannot control instincts. Also, examining that issues of freedom of individual were violated by abusing the individual's desires through provoking the feeling of pleasure with social media. This study is also emphasizing that the sense of pleasure prevails over the mind thanks to creating a global world where the will cannot control the desires. The desires take control of the mind and lock the individual in a steel cage. A ruling class demanded human profile has been created through abusing individual's sense of pleasure with sexuality and consumption etc. It was also stated that for the victory of capitalism, the thinkers of Frankfurt School were removed from their revolutionary role in history to encouraging the individual with luxury and entertainment. In addition, degeneration of cultural values speeds up the fall of the individual minds into pleasures. With the technological developments, the options of capitalism that control the will of the individual have increased. The Neo-capitalist prevents rational behavior by using psychoanalysis methods to abuse of the individual's subconscious in Fordist mass production. Thus, the will of the individual takes the side of consumerism, sexual desire, luxury, therefore, it cannot not control the wishes and desires. It is seen that the wishes and desires of the individual are constantly under control and consumed in this way. As a result, with psychological methods, neo-capitalism has captured the mind of the individual and has broken the space of freedom.

Keywords: Pleasure, the Will, Mind, Desire, the Capitalist Obedience.

Bireyin direnme veya bilinçli, rasyonel ve tepkisel davranma gücüne çok az önem verilir. İnsanlar her düşüncesi, kullandığı her sözcük ve her hareketi kontrol edilen "sanal 'kuklalar' olarak ve yapılar sanal vantrologlar" biçiminde betimlenir.

(O, Donnell, 2000: 123, aktaran, Salattery, 2014; 482)

Giriş

İstek ve arzuların iradeyi kuşatmasıyla, aklın rasyonel bir seçimden ziyade irrasyonel bir eylemde bulunduğu görülmektedir. Burada aklın haz duygusuna karşı mağlup

olduğu bir insan profili söz konusudur. Özellikle de 21. yüzyıl modern kapitalist sistemin zafer kazandığı nokta, bireyin manevi duygularının kötüye kullanılarak, bireysel irade üzerinde baskı oluşturması hususu söz konusudur. Piyasada bir meta olarak hazların tüketimi yapılmaktadır. İradenin hedonist anlamdaki göstergelerin sosyal medya aracılığıyla kontrol altına alındığı küresel bir dünya söz konusudur. Görünüşte istediği tüm tercihlerinde özgür olan, fakat gerçekte tüketim algısının ve bilinçaltının tüketim bombardımanına maruz kalan ve bu yönde eylemde bulunan bir özne söz konusudur. Bu nedenle öznenin eylemlerinde hür olmadığı bilakis kapitalist egemenliğin yönlendirmesine maruz kalması gibi noktalar tartışılacaktır.

Aklın hazza boyun eğdiği, iradenin arzuların esiri olduğu bir insan profili görülmektedir. Post modern dönemle birlikte bireyin aklına ve rasyonel eylemlerinden ziyade, sınırlandırılmayan cinsel, tüketim gibi haz duygularına mağlup edildiği bir toplumsal mekân söz konusudur. Sosyal medya aracılığıyla hazın tetiklenmesi, öznenin rasyonel anlamda davranışta bulunmasını engellemektedir. Bireysel aklın, kapitalizmin kısılcığında olmasının en önemli sebebi, bireyin seçimlerinde kendi özgür iradesini gerçek anlamda kullanmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bireyin özgürlük alanını ihlal eden ve aklın rasyonel seçimler yapmasını engelleyen birden çok faktör bulunmaktadır. Yanlış ya da yapay ihtiyaçlar gibi gerçeği yansıtmayan birden çok imaj söz konusudur. Dolayısıyla burada bireysel aklın gerçek anlamda özgür olmadığı hususlar irdelenecektir.

Eleştirel teorinin de, bireyin gerçek anlamda özgür olmadığı bir insan profili çizdiği görülmektedir. Kapitalizmin, modern teknoloji ile beraber, ücretli emeğin bilinçlenerek karşı saldırıda bulunmasını tehdit ederek, yok ettiği söylenebilir. Frankfurt Okulu düşünürleri, Üst yapının toplumsal yapı üzerinde meşrulaştırıcı bir baskısının söz konusu olduğunu iddia etmektedir. Kapitalizmin bireyin bilinçaltını kötüye kullanarak, muhalefet ruhunu kaçırdığını dile getirmektedir. Burada ücretli emeğin kapitalizm yanlısı bir tavır sergileyerek, eski devrimci rolünden uzaklaştığı görülmektedir. Burada da iradenin arzulara yenik düştüğü görülmektedir. Örneğin Horkheimer, kapitalizmin bireyin iradesi üzerindeki hegomanik trendini müşahede ettikten sonra, Marksizm' in proleter sınıfın devrimci bir rol sergilemesindeki gücüne güvenin kaybolduğunu ifade etmektedir. O daha çok Marcuse' nin Tek Boyutlu İnsan 'da ifade ettiği insan profilini dikkate alarak, bireyin kültürel

kontrollerle hapsedildiği ve kültürel ifadelerle beynin özgürlük alanın çelik kafese konulduğuna inanmaktadır (Çiçekdağı, 1999: 36). Burada başlıca Eleştirel Teori düşünürlerinin, kapitalizmin bireyin iradesi üzerindeki baskılanması hususu tartışılacaktır.

1. Akıl ve Haz İlişkisi

Bireyin kontrol edilmesinde, akıl ve çeşitli haz duygularının su-i istimal edilmesi, onun itaatini sağlamanın en kısa ve en kolay yolu olarak görülmektedir. Aydınlanma döneminde öncelikle taşradan kente göç eden kol gücü ya da emeğini satanların sömürülmesi gerçekleşmektedir. Burada ekonomik anlamda bir emek sömürüsü söz konusudur. Yani kapitalizm tarafından, fiziki anlamda, kol gücüne yönelik bir sömürünün gerçekleştiği tablo oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle sanayileşme ile beraber, tarım toplumlarının sanayi üretimine evrimleşmesiyle, üst yapı tarafından kol gücüne yönelik bir sömürü gerçekleşmektedir. Marksizm, kapitalizmin kışkacından kurtulmak adına her türlü yöneme başvursa da, kapitalizmin, zafer bayrağını daha da yükselttiği söylenebilir. Çünkü kapitalizmin modern dönemde toplumsal itaatini sağlanması için kullandığı silahın ayrı, 20. ve 21. yüzyıl bilişim toplumunda kullandığı silahın da ayrı olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl sanayileşme döneminde kapitalist aklın, proleter aklı sömürdüğü bir imaj söz konusu iken, 20. ve 21. yüzyıl bilişim toplumunda da kapitalist aklın eğitilmiş olan bireyin haz duygusuna yönelik hâkimiyetin olduğu tablo söz konusudur. Ücretli emek çalışanların, teknolojik gelişmeyle beraber her türlü silah çeşidine sahip olmasına rağmen, kapitalizm karşısında yenik vaziyette kalmaktadır. Örneğin teknolojik gelişmeyle beraber, küresel anlamda bir örgütlenmenin olması ve maddi anlamda silahlanabilme olanağına rağmen, tarihsel süreçte görülmemiş kapitalist köleliğin ya da teslimiyetin olduğu bir dönem söz konusudur.

Kapitalizmin kitlesel anlamda toplumsal itaatini kolaylaştıran ve zafer bayrağını yükselten en etkili unsurun, bireysel ve toplumsal hazzın kötüye kullanımı olarak görülmektedir. Bireyleşme ile beraber, toplumsal dayanışma gücünün azalması, bireyi kapitalist güçlerin kucağına atmaktadır. Aile bağlarının parçalanmasıyla beraber, evlilik kurumunun yok olması bireyin soyut anlamda haz duygusunun kötüye kullanımını hızlandırmaktadır. Kapitalizm, hazzı tetiklemeyle, aklın duygulara hâkim olmasını engellemektedir. Bireyin arzularını gemleyemediği bir tablo söz konusudur. Campbell hedonist tüketimin yaygınlaşmasını, bireyin haz

arayışı anlayışıyla ifade etmektedir. Ayrıca ihtiyaçlar ile lüks nesnelerin birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. İhtiyaçların gerçek anlamda bireyi doyurduğunu fakat lüks nesnelerin bize haz verdiğini aktarmaktadır. Yani özne eylemi yönlendiren ihtiyaç ve hazzın olduğunu belirtmektedir (Campbell, 1987: 103). Oysa Campbell' in tam olarak açıklığa kavuşturamadığı bir husus söz konusudur. Geleneksel haz ile modern hedonizmin değişimini dışsa etkenlere bağlamadan, bireye duyu alanında haz peşinde koşan etken bir görev yüklemektedir. Yani aktörün lükse yönelik davranış sergilemesini tamamen kendi eylemine yüklemektedir (Campbell, 1987: 69). Post modern dönemdeki entelektüel teknolojik gelişimin dışsal dayatmalarına ve bu anlamda özne üzerindeki baskılamayı göz ardı ettiği görülmektedir. Oysa aklın dışsal etkenlerle yönlendirildiği bir dönem söz konusudur. Arzuların akla galip geldiği dışsal dayatmaların bireysel davranışı etkilemesi söz konusudur. Dolayısıyla aklın, kontrolsüz bırakılan arzularının kölesi olduğu post modern bir çağ yaşanmaktadır. Örneğin bireysel anlamda tüketme hazzı, lüks ve eğlence hazzı, pornotif cinsel içerikli hazlar vb. bireyin aklını esir altına alma konusunda içgüdülerin, kapitalizmin toplumsal itaati sağlamasında kullandığı en büyük silah olarak görülmektedir.

Tüketimin buradaki amacının “*Tüketim sadece üretimle yok etme arasındaki aracı bir terimdir*” (Baudrillard, 2018: 47) ifadesin de görüldüğü gibi gerçek anlamda bir zaruri ihtiyaç giderme değil aksine bireyin aklının kontrol altına alınması olarak görülmektedir. Bu anlamda düşünüldüğünde bireyin gerçek anlamda özgür olmadığı bir durum ortaya çıkmaktadır. İnsanın akıl ve kalp gibi manevi duygularının, özellikle her türlü zevklerinin tahrik edildiği 21. yüzyıl dünyasında, geçici hazlarla, eğlencelerle mücadele ruhunu kaybettiği söylenebilir.

Post modern dönemde neo kapitalist güçlerin bireyin haz duygusunun kötüye kullanılmasına karşı, rasyonel davranışlarla karşı konulmaya çalışılmasının yanında öz-kontrol bilincinin geliştirilmesi daha etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Anlık olarak hazzı tetikleyen ve aynı zamanda bireyin her türlü ürünü ya da arzuyu tüketmekle mutlu olacağı bir tablo söz konusudur. Tüketimin her türlüünün kıskacından kurtulamayan ve cezbetmenin tahakkümü altında seçim yapan bir durum söz konusudur. Ayrıca manevi anlamda öz kontrol bilincin gelişmesi adına kültürün de burada önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Elias, bireyin toplumla bütünleşmesi yani başka insanlara tabi olması ve toplum tarafından şekillenmesi, öz kontrol bilincin gelişmesinde önemli bir etken olarak görmektedir. Ayrıca birey ile çevre arasında “karşılıklı bağımlı” bir etkileşim sayesinde, öz kontrol bilincinin gelişmesini pozitif yönde etkilemektedir. Böylelikle insan kişiliğinin kısmen toplumsal bir sürecin ürünü olduğu bir imaj ortaya çıkmaktadır. Mevcut toplumun uygarlaşma seviyesine paralel olarak, bireyin öz kontrol bilinci ve rasyonel, içgüdüsel eylemlerin oluşumunu etkilemektedir. Toplumsal mekânda özne ile yapı arasındaki etkileşimin derecesi nispetinde, dürtülere hâkimiyet artmaktadır. Elias, bireyin sadece birey olarak davranış eylemlerini şekillendiremeyeceğini, toplumsal yapı içerisinde gerçek anlamda birey olacağını ifade etmektedir (Yontar, 2000: 253). Elias, bireyde öz kontrol bilincin oluşması hususunda yani bireyin duygularına hâkim olması noktasında toplumsal aklın desteğine ihtiyacın olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünceyi destekler nitelikte Durkheim’ in İntihar çalışmasında geleneksel toplumlarda toplumsal bütünleşmenin sıkı olduğunu, bu durumun da bireyin intihar gibi anomik davranışlara kalkışmasını önemli oranda engellediğini ifade etmektedir. Çünkü Protestanlık mezhebinde iç bütünleşmenin, Katolik mezhebine göre az olduğunu ifade ederek bu durumun bireyin intihara kalkışmasını olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Protestanlıkta bireyci, özgür bir insan profilinin oluşması, bireyi yalnızlaştırmaktadır. Dolayısıyla birey ile toplum arasında iç bütünleşme ya da ortak bir aklın olmadığı görülmektedir (Durkheim, 1986: 188). Toplumsal bütünleşme ile bireyi kötü anlamda etkileyen hazzın dizginlenmesi de böylelikle kolaylaşmaktadır. Çünkü toplumsal bir akılla zararlı dürtüler kontrol altına tutulmaktadır. Böylelikle aklın arzulara köle olduğu bir durumdan, insanda bulunan sınırsız hazların kontrol altına alındığı, dizginlendiği bir şekil ortaya çıkmaktadır.

20. yüzyıl neo liberal fordist seri üretimle beraber, tüketimin üretilmesi için bireysel hazzın körüklenmesi, neo kapitalizm için vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmektedir. Toplumsal kontrollerin zayıflaması, özellikle kültürel anlamda manevi değerlerin dejenere olması, öz kontrol bilincin oluşmasını negatif yönde etkilemektedir. Örneğin savaşın olduğu toplumun buhranlı dönemlerinde, toplumsal kontrollerin zayıfladığı anlarda, içgüdülerin bireyin aklını kontrol altına alma olasılığı yüksek görünmektedir. Bu durumda çocukça” veya “gayrı medenice” adlandırılan davranış formları ortaya çıkmaktadır (Öncü, 2000: 8-11). Bireyin

aşırılaşan hazları olan istek ve arzuların kontrol altına almasında toplumsal olgulardan aile, din ve evlilik kurumunun yadsınamaz öneminin olduğu söylenebilir. Çünkü ilgili kurumlarla, bireye kolektif bir akıl ve irade elinin uzanacağı görülmektedir.

Toplum-birey bağlarının zayıflaması, aklın duyguları yönlendirilmesini önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Herhangi bir hazza bağlanan bireyin, rasyonel anlamda o zararlı şeylerin hatırlanmasına rağmen, arzunun çekiciliği ağır basmaktadır. Ayrıca haz (cinsel, tüketim çılgınlığı, anomik davranış) kontrol edilmeyecek derecede kendisini tekrarlamaktadır. Çünkü akıl ve kalp, arzu ve isteklerin itici gücüne karşı kendisini dizginleyemeyeceği bir durum söz konusudur. Kapitalizmin daha da canavarlaşmasına sebep olan insan olgusunun manevi yönünü kötü anlamda kullandığı söylenebilir. Küresel anlamda toplumsal itaati bu yöntem aracılığıyla gerçekleştirdiği görülmektedir. Tüm bu nitelermelere bakıldığında hazzın kötü anlamda kullanılması beraberinde bireysel ve toplumsal ahlak problemini getirmektedir. Hazza yenik düşen bir bireyin gerçek anlamda özgür olduğu söylenemeyebilir. Çünkü hazza bağımlılığının artmasıyla, haz o bireyin hayatının tek gayesi haline gelmektedir. Hedonist anlamdaki hisler, bireyin hayatını kontrol altına alan bir konuma gelerek, bireyi kendisine bağımlı hale getirmektedir. Hazza tutkusu artarak, aklın devre dışı bırakıldığı bir şahıs oluşmaktadır. Böylelikle öznenin davranışlarına rasyonel anlamda yön veren akıl değil, tutkular olmaktadır. Böylelikle aklın tutkulara esir olduğu bir alan inşa edilmiş olmaktadır. Başka bir ifade ile aklın ve kalbin, arzuların peşinde koştuğu ve bu anlamda davranış normu sergileyen bir insan profili oluşmaktadır.

Felsefe tarihinde bazı düşünürlerin tutkuya karşı olumsuz tavır takınarak, insana zarar veren bir yönünün olduğu ifade edilmektedir (Gökalp, 2017: 60-61). Cicero, benzer bir yaklaşım sergileyerek, tutkuların kötülüklerin esası olduğunu ifade ederek, arzularına kapılan bireylerin dizginlenemez bir şekilde yanlış eylem sergilediklerini ifade etmektedir. Tutkularla elde edilen hazların, gerçek mutluluk değil, geçici ve anlık mutluluk sergilediğini ifade etmektedir (Cicero, 1994: 31). Tüm bu değerlendirmeler ışığında, kapitalizm özellikle de 20. ve 21. yüzyıl küresel toplumlarında, bireysel ve toplumsal itaati sağlamasında hazları ve tutkuları kötüye kullandığı görülmektedir. Bireysel aklın baş edemediği arzu bombardımanı söz

konusudur. Kendi içgüdülerini rasyonel kararlarla dizginleyemediği ve iradesinin etkisiz kaldığı bir insan profili oluşmaktadır.

2. Özgürlük Alanının Parçalanması

Bireyin haz duygularına karşı irade zayıflığının oluşmasına sebebiyet veren, sosyal medya aracılığıyla haz duygusunun körüklenmesi mevzusu söz konusudur. Ahlak eğitiminin, aklın tutkulara galip gelmesinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir (Gökalp, 2017: 61). Ahlakın irade yanlısı öğretileri, bireyin had konulamayan hazlara karşı yardımcı görevi gördüğü ifade edilebilir. Dolayısıyla bireyin özgürleşmesinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Çünkü bireyin tutkulara, arzulara karşı rasyonel bir tutum sergilemesi gereken yerde, irrasyonel bir davranış sergilemektedir. Bireyin bu seçiminde özgür olmayan bir tablo söz konusudur. Hazların şiddetle tetiklendiği bir yaşam ve buna karşın kalpte manevi yasaklayıcı işlevi gören kültürün parçalandığı bir toplumsal mekan söz konusudur. Aynı zamanda arzularını sınırlandıran ya da eğitilerek dizginlenebilecek manevi değerlerin parçalandığı materyalist bir yaşamda, bireyin gerçek anlamda özgür olduğundan bahsedilemez. Adeta bireyin iradesini, arzularının itaatine bırakıldığı küresel bir yaşam söz konusudur. Dolayısıyla bu anlamda bireyin özgürlük alanının parçalandığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kapitalizm, özelliklede gençliğin arzularını kötüye kullanarak bu anlamda önemli bir güç elde ederek devletleri, milletleri ve kültürü parçalayıp küresel anlamda bir egemenlik ve kitlesel itaati sağladığı görülmektedir. Bu egemenliğin sağlanmasını, bireyin manevi değerler ile olan bağlarından kopararak, bireyi arzularının dizginlenemeyen tuzağına atarak gerçekleştirmektedir. Bu durumda arzulara yenik düşen, ölü bir insan profili ortaya çıkmaktadır. Bu durumda gerçek anlamda kendi özgür iradesine sahip bireyin varlığından bahsedilemez.

Hazlara yönelik bireyde oluşan bağımlılık, insanın aklını ve iradesini devre dışı bırakarak, köle konumuna getirmektedir. John Locke, tutkulara bağımlı hale gelmeyi, kölelik olarak ifade etmektedir. Böylece birey özgürlüğünü kaybetmektedir. Oysa Gökalp, özgürlük kavramı "*kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumu, bireyin kendisini, dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi*" (Gökalp, 2017: 63) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle, haz bombardımanına maruz kalan bireyin

dış baskıların etkisi nedeniyle gerçek anlamda özgür olmadığı sonucu çıkarılabilir. Seçimlerinde ya da eylemlerinde dışsal bir zorlamaya maruz kalmayan bir birey, kendi özgür iradesiyle hareket edebilmesi durumu olarak görülmektedir. Yani özne ve dış koşullar, özgürlüğün belirleyicisi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla herhangi bir dışsal baskıya maruz kalmadan seçimini yapma imkânına sahip olan bir birey, gerçek anlamda özgür olduğu söylenebilir (Gökalp, 2017: 63).

Kapitalizm 21. yüzyıl bilişim teknolojisi vasıtasıyla bireyin özgürlük alanını önemli ölçüde ihlal etmektedir. Örneğin sosyal medya aracılığıyla çeşitli haz içerikli görsellerle bireyin tutkuları tetiklenmektedir. Ya da reklamlar aracılığıyla tüketim algısı oluşturularak kitleler üzerinde yanlış tüketim bilinci pompalanmaktadır. Tüketim kültürü vasıtası ile öznenin reklamlar, internet, TV ve sosyal çevre aracılığıyla tüketime yönlendirildiği bir yaşam söz konusudur. Burada kavramsal olarak bireyi ya da kitleleri tüketime yönlendiren başta moda, imaj, kimlik vb. kavramların tüketim dalgası oluşturduğu söylenebilir. Burada tüketim nesnesinin logosu ve gösteriş eylemi önem arz etmektedir. İnsan bedeninde yapay/suni ihtiyaçlar oluşturularak tüketim pazarı oluşturulmaya çalışılmaktadır (Yıldırım, 2020, 103-104).

Birey görünürde kendi özgür iradesini kullanarak ürün alsa da, aklını zorlayan ve tutkularını tetikleyen isteklerin daha da ağır bastığı görülmektedir. Sosyal medya aracılığıyla daima yapay tüketim eylemi aşılansak, birey bu arzuların tutsağı konumuna gelmektedir. Görünüşte tüketicinin kendi seçimine bağlı olan seçme özgürlüğü, bireyi daha da bağımlı hale getirmektedir. Tüketim ile mutluluğun sağlanabileceği algısı oluşturulmaktadır (Aytaç, 2006: 45). Dolayısıyla istekler, hazlar, tutkular tüketilerek birey yoksul duruma düşmektedir. Oysaki gerçek anlamda ihtiyaçların tüketilmediği görülmektedir. Aynen burada olduğu gibi biyolojik anlamda gerçek bir tatmin olmadığı, aksine geçici arzuların tatmini söz konusu olmaktadır. Haz yöneliminin bireysel faydadan çok geçici arzu ve fantezi tatmini olarak görülmektedir. Böylelikle haz bağımlılığı insanın özgürlüğünü kısıtlayarak davranışlarını belirleyen, bireyi kontrol altına alan bir duruma dönüşmektedir (Zorlu, 2016: 193).

Kitle iletişim sisteminin küresel çapta yaygınlaşmasıyla çocuklara yönelik istismarın bu duruma paralel olarak artış gösterdiği söylenebilir. Çocukların sosyal medyayı

pragmatik bir şekilde kullanamaması beraberinde tehlikeli vakaaları getirmektedir. İnternet ortamı çocuk için savunmasız ve kontrolsüz bir alan olarak görülmektedir. Rasyonel anlamda muhakeme gücünü gerçek anlamda kullanamayan çocuklar istismarcıların hedefi haline gelmektedir. Çocuk sosyal medya aracılığıyla kolay bir şekilde yabancı olan bir istismarcı ile iletişime geçebilmektedir. Özellikle çocuk pornografisi ile çocuğun aileden koparılarak farklı yollara sapması olanağı yüksek görülmektedir. Bu sebeple sosyal medyanın sosyal yapıların bekasına bir tehdit unsuru olduğu sonucu çıkarılabilir (Yıldırım, 2020: 73-74).

Baudrillard' a göre post-modern toplumda birey, gerçek dışılıkların yaşandığı bir tabloyla karşı karşıyadır. Semboller ve imajın hakikatin yerini aldığı sanal bir realite söz konusudur. Birey gerçek anlamda tüketim yapmadığı, aksine semboller ve imajlar tüketmektedir. Gerçek maddi ihtiyaçların doyurulmadığı ya da ihtiyaçlardan ziyade görüntüler, reklamlar tüketilmektedir. Örneğin herhangi bir kıyafet tercihinde ürününün işlevselliğinden ziyade, burada markanın belirleyici güç olduğu görülmektedir. Yani markanın logosu onun tüketim tercihinde önemli rol oynamaktadır. Burada ürünlerin tüketiminde gösteriş ve moda kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Yani yaşamlarının ana merkezini göstergelerin cezbedici yanı almaktadır. Ayrıca değerlerin tüketiminde ürünün işlevselliğinden ziyade, ürüne atfedilen kültürel kodlardan dolayı tüketim nesnesi haline gelmektedir (Yıldırım, 2019: 110). Bireyin bu anlamda özgür olmadığı bir tablo söz konusudur. Arzunun psikolojik doyumu söz konusudur. Bireyin iradesinin, özgürlük seçiminin iptal olduğu, dayatmalar neticesinde genel anlamda sembol ve markalar satın almaktadır. Post- modern insan ilişkilerine bakıldığında, bireylerin birbirlerini insancıl bir değerden ziyade giydikleri ya da tükettikleri nesnenin etiketine, imajına göre yaklaştığı anlaşılmaktadır.

21. yüzyıl bireyi, kapitalizm tarafından sürüklenerek özgürlük alanlarının ihlal edildiği, tüketim anlamında sahte ve yapay ürün olarak seçim yaptığı, gerçeklik kavramının anlamından uzaklaşması olarak ifade edilebilir. Kapitalizmin toplumsal yaşamda bireye en büyük faydası, menfaati, geçici ve anlık olan kendini tatmin etme olarak görülmektedir. Burada öznenin gerçek dışılıklar dünyasında pasif ve hareketsiz olarak anlam kazandığı ifade edilmektedir. Bireyin üzerinde aktif rol oynayan ve özgürlük alanını sahte imaj ve sembollerle bireyi küresel ağlarla yönlendiren, kapitalizmin dayattığı yaşam tarzı olarak görülmektedir. Medya ve

politika bizim neyi ne zaman ve nasıl göreceğimize karar veren ve toplumsal yapılar üzerinde önemli bir etkisi olan bir güç haline dönüşmüştür. Baudrillard, modern kültürün önemli ölçüde bir devrim geçirdiğini, bunun sonucunda kitlelerin duyarsızlaştığını, aynı zamanda insanlıktan uzaklaştığını dile getirmektedir. Çünkü ahlaki anlamdaki bir yozlaşmanın beraberinde bireysel ve toplumsal buhranları ve çözülme getirme olasılığı yüksek görülmektedir. Aynı zamanda sosyal medya aracılığıyla özne eylem etkisini yitirerek, mamalarla doyurulan pasif seyirciler haline gelmektedir. Tüm bunlarla beraber Baudrillard, Karl Marx' ın Komünist Ütopyasının ölü bir düşünceden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Çünkü post-modern toplumdaki bireyin, kapitalizmin tuzaklar hükmünde olan arzularının peşinde koştuğunu, yaşamını sembollerle ve göstergelerle idame ettiğini, herhangi bir amacının olmadığı ve kandırıldığı bir özne tanımlaması yapmaktadır. Böyle bir bireyden, Marksist anlamda bir bilinçlenmenin oluşması beklenemez. İradesinde dışsal olarak bir zorlama söz konusudur. Böylece kapitalizm yanlısı bir proleter sınıf söz konusu olmaktadır. Baudrillard' ın simülasyon kavramıyla iddiasına gelen eleştirilere bakıldığında, insanın kendi iradesine sahip çıkarak ve tüketim anlamında seçmeyerek ya da seçmenler ve seyircilerin daha dikkatli hareket ederek önemli ölçüde bir güce ulaşabileceği ifade edilmektedir. Burada önemli bir husus olarak bireyin aleyhinde tüm şartlar hazırlanarak, iradesinde özgür bırakılmamaktadır. Teknolojik gelişmeyle uluslararası bir bilişim ağı örülerek, bilinçaltına önemli ölçüde algı operasyonları yapılmaktadır. Bu durumda birey gerçek olmayan, yanlış ürünler tüketmektedir. Bu anlamda düşünüldüğünde eylemlerinde özgür olmayan ve rasyonel bir direnme imkânı tanınmadığı bir birey söz konusudur. Burada kapitalizmin en büyük silahının bireyin haz yönünü kendi kontrolü altına almasıdır. Böylece imaj ve sembollerle, üstyapı tarafından kontrol edilen bireyin iradesi üzerinde, teknolojilerle robotumsu bir itaat haline gelmektedir (Salattery, 2014: 472- 475).

3. Kapitalist İtaat

Yönetici sınıf, toplumsal olgular vasıtasıyla toplumun değişim, dönüşüm ve şekillenmesini etkilemektedir. Toplumun kendi çıkarlarına göre hareket etmesini, sosyal olgular vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Yönetici sınıf küresel gücü elinde bulundurarak, uluslararası toplumların itaatini gerçekleştirmektedir. Mills, iktidar seçkinleri kuramında, Amerikan halkının, kendi reyi ile yönetilmediğini, büyük şirketler, ordu vb. büyük yapılanmalar tarafından kontrol edilmekte olduğunu ifade

etmektedir. ABD ‘yi kendi menfaatleri doğrultusunda yöneten ve kimseye hesap verme zorunluluğu hissetmeyen bir yapılanma söz konusudur. Örneğin Hiroşima’ ya atom bombasının atılmasında, Amerikan iktidar seçkinlerin sorumsuzlukları ve halkın iradesinden kopuk bir hareket olduğu anlaşılmaktadır. Mills’ e göre iktidar seçkinleri, kendi aralarında evlenen ve bir kökten gelen bütünleşik bir yapılanmadır. Halkın bu yapılanmanın eylemlerini, korku ve merakla izlediğini, sadece günlük işlerini yapmaktan başka bir dâhillerinin olmadığını belirtmektedir. Burada Mills’ in amacı yönetici sınıfın kararlarını kontrol etmekte, bu yapının teşhir edilmesi ve halkın farkına varmasını sağlamaktır. Ayrıca önemli kararların parlamento ve kongrelerde alınmadığını, kapalı kapılar arkasında alındığını ifade ederek, yönetici sınıfın ya da kapitalist güçlerin gölgesinde şekillenen toplumsal yapıları gün yüzüne çıkarmaktadır. Dolayısıyla halkın zannedildiği kadar özgür olmadığını vurgulamaktadır (Salattery, 2014: 448-451). Mills’ in ifade ettiği gibi ABD’ de olan söz konusu yönetici sınıfın eylemlerine bakıldığında, bireysel özgürlüğün sınırları görülmektedir. Dolayısıyla kapitalist güçlerle mücadelede öncelikli olarak görevin sosyal olgulara düşmekte olduğu söylenebilir. Çünkü kapitalist güçlerin varlığını, egemenliği meşrulaştıran ve kapitalizmin kendisini yeniden üretimine sebep olan başta devlet, politika olarak görülmektedir. Bunun yanında, teknolojik gelişmenin, kapitalist yanlısı, lehine meşrulaştırıcı bir tavır sergilediği söylenebilir (Beck, 2011: 279).

Kapitalizm toplumsal itaatini kolaylıkla gerçekleştirdiği nokta, toplumsal kurumların kendisini meşrulaştırmasını gerçekleştirmesidir. Habermas, yönetici sınıfa yönelik bir krizin, meşruiyet krizinin gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Çünkü en totaliter, baskıcı sistemlerin bile rasyonel tartışmalar karşısında eriyebilecekleri ifade edilmektedir. Rasyonellik, gücünü haklılığında ve beşerin doğasına uygunluğunda almaktadır. Örneğin insanın yapısında yalana, zulme, hukuksuzluğa karşı reddetme trendi söz konusudur. Bu durum rasyonel davranış kavramını tanımlamaktadır. Çünkü baskı irrasyonel bir eylem olarak görülmektedir. Habermas, kapitalist sistemin irrasyonel olan yapısına dikkat çekerek bir meşruiyet krizinin ortaya çıkacağını ifade etmektedir (Salattery, 2014: 432). Meşruiyet krizinin oluşması sistemin iç dinamikleri ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Burada Baudrillard “Sistem sadece zenginlik ve yoksulluk üreterek, tatminler kadar tatminsizlikler, ‘ilerleme’ kadar zararlar üreterek ayakta kalır” (Baudrillard, 2018:

60) ifade ederek kapitalin oluşturulması, yoksulluğun oluşmasını ve böylece sistemin devamını meşrulaştırmış olmaktadır. Yönetici sınıfın varlığını meşrulaştırmasında proleter anlamda tüketim alanlarını oluşturarak kendi varlığını üretmektedir. Çünkü ücretli emeğin varlığı, kapitalist gücün varlığıyla ilişkili olarak görülmektedir.

Post-modern dönemle beraber teknolojik anlamda küresel çaplı bir bilişim ağının yayıldığı görülmektedir. Bu ağ sayesinde bireyin ve toplumsal olguların kontrol altına alınması son derece kolaylaşmaktadır. Kapitalist güçlerin kendilerini 20. ve 21. yüzyıl toplumlarında kolaylıkla yenilemesi ve gücü tekrar ele almasında bilişim teknolojilerinin gelişmesinin önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Küresel anlamda kültürel, ekonomik ve politik olarak hegemonyasını meşrulaştırmasında teknolojik güçlerin etkisi yadsınamaz bir realitedir. Sanayileşmeyle birlikte bilim ve teknolojilerle, eğlence alanların geliştirilmesiyle, aldatici bir rehavet getirerek bireyin etik dışı davranış sergilemesinde etkili olmaktadır. Burada zevk düşkünü ve etik dışı eylemde bulunan bireyin kendi iradesinden ziyade, duygularını kontrol altına alamayan bir özne görülmektedir. Çünkü insanı baskılayan doğa değil bilakis insanın kendi eylemi söz konusudur (Badinter, 2011: 43).

Kapitalizmin kitleleri kontrol altına almak için en çok istimal ettiği silahın, devlet kurumu olduğu görülmektedir. Çünkü yönetici sınıfın emirlerini göre hareket ederek Marksist anlamda kapitalist güçlerin mülkiyet kazancının emniyetini sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Kapitalizm yanlısı modern kapitalist devletler, varlığını sürdürmekte ve kitleler tarafından beğenilmek için ve zor kullanmak durumunda kalmamak için, halk ile arasında ideolojik mesafe bırakmaktadır. Aksi takdirde yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Modern devlet gücün yerine kapitalist öğretileri meşrulaştırarak yönetimi gerçekleştirmektedir. Yani tüketimci yaşam tarzının meşru olduğunu ve ahlaken yerinde bir eylem olduğu vb. durumları normalleştirerek toplumsal itaati kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla kültürel ve ideolojik bir yanlısama içerisinde uysallaştırılan, uyumlulaşan bir özne söz konusudur. Bu uysallaştırma sosyal olgular (polis, ordu, mahkemeler, hukuk, din, aile vb.) tarafından gerçekleşmektedir. Sosyal kontroller kapitalizm yanlısı bir tavır sergileyerek, yönetici sınıfın çıkarlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla bireyin etkisi dikkate alınmayarak, öznenin, iradenin burada yönetici sınıfa karşı öldüğü görülmektedir (Salattery, 2014: 494-495).

Liberal bir perspektif nazarıyla bakan Giddens, küreselleşme kavramında dünyanın zaman ve mekânsal olarak göçüldüğünü, aynı zamanda ulusal ve yerelin parçalanarak küresel anlamda bir dünya toplumu kültürü içerisinde erimeye yüz tuttuğunu ifade etmektedir. Sosyal yapı ve birey üzerinde küresel kültürün baskın bir duruma geldiğini belirtmektedir. Küreselleşmenin, bireyi özgür iradesinden mahrum bıraktığını ifade ederek, küreselleşmeyi cehennem kamyonu olarak görmektedir. Birlikte sürdüğümüz fakat kontrolümüzden çıkmış bir araca benzetmektedir. Bu kamyonun önüne çıkanın ezileceğini, durdurulamaz bir meta olduğunu ifade etmektedir. Bu kamyon kendi yolunda giden, bireysel anlamdaki özgürlükleri tanımayan bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Bu güç makinesinin önüne çıkan kimsenin ezileceğini ve aynı zamanda, bu aracın bizim bilmediğimiz ve tanımadığımız yollara giden bir araç olarak görmektedir. Bu kamyonun içerisindeki bireyin genel anlamda sıkıcı ve neşesiz olmadığını, çeşitli hazlarla eğlendirilen bir bireyciliğin hâkim olduğunu tanımlamaktadır. Giddens, modernitenin sosyal yapılarının, neo-liberal bir tavır takındıkları müddetçe, bu kamyondaki hızlarını ve güzergâhlarını gerçek anlamda kontrol edemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü modernitenin ilgili kurumlarının, küreselleşme sürecinde bireyin özgürlüğünü kapitalist güçlerin menfaatine tercih etmektedir. Bu nedenle bireyin tam anlamıyla küreselleşme sürecinde özgür olamayacağını, çünkü güzergâhın büyük risklerle dolu olduğunu ifade etmektedir (Giddens, 1990: 139).

Toplumsal yapıların yönetici sınıfların buyruğuna girmesiyle kapitalizmin, bireyin özgürlükleri üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Yapı-özne eylem ilişkilerinde yapının özne üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Küreselleşen dünyada, bilişim ağları, sistemler, bireyin kapitalizm karşısında özgürlük alanını inşa etmekten ziyade, kapitalizmin birey üzerinde itaatini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Kapitalist itaatin toplumsal sisteme yönelik bilgi ve bilişim döneminde farklılaştığı görülmektedir. Bilgi ve gücün birbiriyle ilişkili olduğu bu dönemde, birey gözetleme kuleleri ile disiplinli bir duruma getirilmektedir. Öznenin sürekli olarak yönetici sınıf tarafından yönlendirildiği, disipline edildiği bir birey söz konusudur. Modern toplumun teknolojik bilgiyle kontrol altına alındığı, bireyin iradesinin bu anlamda çelik kafese hapsedildiği bir süreç yaşanmaktadır. Foucault, kapitalist güçlerin bilgiyi elinde bulundurmasıyla, teknolojik anlamda özneye yönelik bir hâkimiyetin

olduğunu ifade etmektedir. Post-yapısalcı gelenekçi bir perspektifle bilgi toplumunu değerlendiren Foucault, yapının birey bilinci üzerindeki hâkimiyetinin ziyadeleştiğini vurgulamaktadır (Salattery, 2014: 481-482). Foucault, gelecek öngörüsü olarak bireyin rasyonel bir süreçte olamayacağına inanmaktadır. Çünkü yönetici sınıf tarafından entelektüel bilgi aracılığıyla bireye yönelik robotumsu bir itaat ve üstten bir kontrolün olduğunu ifade etmektedir. Tarihsel süreçteki bireye yönelik kontrollerde fiziksel bir itaatin sağlandığı müşahede edilmektedir. Fakat entelektüel bilgi toplumunda ideolojik ve kültürel anlamda bireyin iradesi üzerinde hâkimiyetin varlığı söz konusudur (Foucault, 1977: 169). Burada da ifade edildiği gibi özellikle fordist seri üretimle beraber, teknolojinin ilerlemesi, bireyin tahakkümünü kolaylaştırmaktadır. Bireyin iradesinin kültürel ve ideolojik anlamda teknolojik kontrollerle hapsedildiği bir dönem yaşanmaktadır. Böylelikle birey kapitalizmin gözetiminde ve denetiminde hareket etmek zorunda kalmaktadır.

4. Frankfurt Okulu (Eleştirel Teori) ve Toplumsal İtaat

Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori, genel anlamda Marksist düşüncenin temelini oluşturan ekonomik determinizmin yanına ideoloji ve politikayı da yerleştirmektedir. Sosyal yapının analizinde ekonomik güçlerin yanında ideolojinin belirleyici bir etkisinin olduğunu, kapitalizmin bireye yönelik egemenliğini, üstünlüğünü gerçekleştirmesinde, ideolojik güçlerin de önemli bir yer işgal ettiği düşünülmektedir. Kapitalist anlamda üstünlüğün sağlanması, bireyin manevi değerler ile olan bağlarının koparılması, onun dizginlenemeyen arzuların tuzağına atarak, bireyin eleştirel ruhunu körleştirmektedir. Bu durumda arzuya yenik düşen, ölü bir insan profili ortaya çıkmaktadır. Eleştirel teori, kapitalizmin entelektüel bilgiyle beraber bireyin üstünde kültürel, ideolojik bir üstünlük kurduğunu, bireyi maddi bolluk içerisinde boğdurduğunu düşünmektedir. 19. ve 20. yüzyıldaki teknik ilerleme, proleter ya da ücretli emeğin bilinçlenerek, kapitalizm karşıtı bir güç haline gelmesini olumsuz etkilemektedir. Çünkü bürokrasi ve iç yüzünü göstermeyen kitle kültürünün, bireysel özgürlüğü ve mücadele kabiliyetini negatif yönde etkilemektedir. Frankfurt Okulu düşünürleri, yönetici güçlerin sosyal yapı üzerinde meşrulaştırıcı bir baskısının söz konusu olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda kapitalist güçlerin gizlendiği, bu bağlamda bir çarpıtmanın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla birey üzerinde bir üst belirlenimci sınıfın, özne eylemi baskıladığı dile getirilmektedir. Burada bireyin özgür bir şekilde karar vermekten yoksun olduğu

anlaşılmaktadır. Çünkü kapitalizm bireyin bilinçaltını kendi itaati noktasında kötüye kullanarak, özgürlük alanını kısıtlamaktadır. Bu sebeple post-modern dönemin bireyi, karar verme hususunda, irrasyonel bir tutum sergilemektedir.

Fordist seri üretimle beraber, işçi sınıfı rasyonel üretim ve tüketimci konumuna getirilerek, muhalefet ruhunun asimile edildiği görülmektedir. Burada alt sınıfların, üst sınıflar tarafından haz duygusunda tuzağa düşürüldüğü söylenebilir. Bireysel anlamda lüks ve eğlenceye özendirilerek, kapitalist itaat sağlanmaktadır. Kapitalizm, bireyin manevi anlamdaki duyguların iptal edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bireyin zayıf noktalarından olan haz duygusu kötüye kullanılmaktadır. Böylelikle bölünmüş ve uyuşturulmuş bir muhalefet ortaya çıkmaktadır.

Proletaryanın, burjuvayı devireceğine yönelik öndeyilerinin gerçeği yansıtmadığı, 20. ve 21. yüzyıl küresel kapitalizmin şahlanması, bu durumu kanıtlanmaktadır. Çünkü Marks, yönetici sınıfın, kendisinin sonunu getirecek olan silahları üreterek, aslında kendi sonunu getireceğini (Marks, 2018: 15), başka bir ifadeyle burjuvazinin kendi mezar kazıcılarını ürettiğini ifade etmektedir (Marks, 2018: 20). Fakat kapitalizmin bireyin bilinçaltını kötü anlamda kullanarak kendisine bağımlı bir konumuna getirerek, daha da güçlenmektedir. Geriye mücadele ruhunu kaybeden, gerçek anlamda özgürlüğüne sahip olmayan proleter sınıf söz konusudur.

Adorno, kültürel formların (edebiyat, müzik gibi), kendi meta değerinden ziyade yani eserin sanat yaratıcılığından ziyade, tüketim nesnesine dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Burada kitlelerin tüketimci yönünü canlandırıp eğlendirerek, tüketilmesi önem arz etmektedir. Bireyin tüketim eylemi gerçekleştirmesinde gizli olan bir dayatma söz konusudur. Hazza yönelik tüketim eylemlerinde, bireye yumuşak olan dışsal iteleyici ve zorlayıcı güç söz konusudur (Çelik, 2009: 80-81). Fakat Marcuse, kapitalizme karşı eleştiri gücünün zayıflatılmasında 'yanlış ihtiyaçların' oluşturulması, aynı zamanda bu ihtiyaçların doyurulmaya çalışılarak, modern insanın avutulmaya çalışıldığını dile getirmektedir. Modern dönem bireyin zayıf noktalarında olan haz ve lüksün zaruri ihtiyaç konumuna getirmesi, kapitalizmin önemli tuzaklarından sayılabilir. Örneğin cinsel ilişkinin toplumun biyolojik anlamda yeniden üretiminden ziyade, öznenin hâkimiyetini ele alması noktasında kötüye kullanılmaktadır. Benzer bir yaklaşım da Horkeimer ve arkadaşlarının bireyin köleleştirilmiş olan durumuna yapılmaktadır. Burada özellikle de rıza ve zorlamanın bireyin iradesini zayıflattığı görülmektedir.

Hegomonik yöntem, 21. yüzyıl bireyselliğini esir almaktadır. İradenin görelî, kısmî özerkliğinin bile ortadan kalkma trendi yaşandığı bir dönem yaşanmaktadır. Görünürde rasyonel fakat otomatlaşmış ve yönetici sınıf tarafında kontrol edilen bir özne söz konusudur. Burada kapitalizmin zafer kazanmasında, psikanaliz yaklaşımlarla bireyin iradesini ele geçirerek, bireyi kontrol altına almaktadır. Horkheimer kapitalizmin bireyin iradesi üzerindeki hegomonik trendini gözlemledikten sonra, Marksizm' in proleter sınıfın devrimci bir rol sergilemesindeki gücüne inanmamaktadır. O daha çok Marcuse' nin Tek Boyutlu İnsan 'da ifade ettiği insan profiline odaklanarak, bireyin kültürel kontrollerle kuşatıldığı ve kültürel ifadelerle beynin yıkatıldığı düşüncesinden yana bir tavır sergilemektedir. Burada beyin iradesi üzerinde tam bir kontrol ve bireyin kitlesel olarak duyarsızlaştığı, öznenin çelik kafese mahkûm edilmesi söz konusudur. Kapitalizm küresel çapta istediği tek tip birey profilini oluşturarak, bireyi kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır (Salattery, 2014: 204-209). Nesnelerin üretimiyle tüketilerek yok edilmesi post modern toplumun belirleyici niteliği olarak ifade edilebilir. Burada sabah giyilen ve akşam atılan bir birey profilinin oluşturulması, kapitalizm için vazgeçilemez bir insan profilidir. Bu sayede ürünlerin tüketilerek fakirleşen ve eğlendirilerek itaati kolaylaşan bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu tablonun ortaya çıkmasında kitle iletişim araçların işlevi yadsınamaz bir realitedir (Baudrillard, 2018: 45).

Sosyal kontrollerin kapitalizmin gölgesinde şekillenen sosyal olgular tarafından bireye yönelik bir baskı aletine dönüşmesi, bireyin özgürlük alanını daraltmaktadır. Bireye yönelik hâkimiyetin, teknolojik güçlerin eline geçtiği görülmektedir. 21. yüzyıl bireyinin görünüşte özgür fakat iradesinin başka yönetici güçler tarafında kumanda edildiği anlaşılmaktadır. Marks' ın dertlendiği anlamda bir işçi sınıfı bilinçlenmenin olamayacağı görülmektedir. Çünkü işçi sınıfı seri üretimle beraber oyuncaklar nev'inden olan haz ve eğlencelerle avutulduğu bir mevzu söz konusudur. Burada modern toplumun bireyin iradesi üzerinde önemli ölçüde baskı yaptığı görülmektedir. Görünüşte kendi özgür iradesiyle tüketim davranışı sergilediği anlaşılmaktadır. Fakat realiteyi yansıtmayan bir irade uyusukluğu söz konusudur. Totaliter yapıların kapitalizm yanlısı tavır sergilemesi, bireyselliğin özgürlük alanını daha kolay bir şekilde parçaladığı görülmektedir.

Horkheimer, Akıl Tutulması' nda özneliğin nesnelleşerek, tercihlerinde özgür olmayan bir eyleme dönüştüğünü ifade etmektedir. Burada bilim ve teknolojinin, özne üzerindeki tahakkümü artırdığı görülmektedir. Sosyal medya aracılığıyla iradesinin köleleştirildiği bir tablo söz konusudur. Horkheimer' a göre, araçsal akılla beraber bireyin özgürlük alanının parçalandığı bir süreç yaşanmaktadır. Akıl önceleri bireyin bir parçası konumunda iken, teknolojik hâkimiyetle beraber bireyin sürücüsü olmadığı bir irade söz konusudur (Çiçekdağı, 1999: 36).

Doğalın yok edilerek suninin canlandırılması, başka bir ifadeyle yanlış ihtiyaçların oluşturulmasında kimya biliminin etkisi yadsınamaz bir realitedir. GDO' lu ürünlerle gerçeğin yerini aldığı bir küresel dünyada, şirketlerin üretkenliğe önemli ölçüde etki ettiği görülmektedir. Bu ürünlerin üretiminde ahlak anlayışından m

ahrum bir şekilde hareket edildiği anlaşılmaktadır. Üretilen ürünlerin ihtiyaçlardan çok maddi gelir endeksli olduğu söylenebilir (Badınter, 2011: 43).

Tartışma ve Sonuç

Özellikle hedonist anlamdaki haz arzusunun kötü anlamda tahrik edilmesi, küresel anlamda bir toplumsal itaatın sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Çünkü bireysel anlamda cinsellik noktasında gençlik arzusunun yönetici sınıf tarafından kontrol altına alınarak yanlış anlamda bir tahakküm söz konusu olmaktadır. Haz duygusuyla köle hükmüne gelen 21. yüzyıl bireyi, kapitalizmin itaatkâr bir aktörü haline gelmektedir. Üst yapı bireyin haz duygusundan yararlanarak siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda üstünlük sağlamaktadır. Bireysel arzularla kültürel alanların parçalanması, aynı zamanda bu duygunun kötüye kullanılmasıyla ekonomik ve siyasal itaatleri kendi lehine çeviren bir kapitalizm söz konusudur. Çünkü bireyin ve parçası oldukları toplumların zayıf damarı olan hususların belki de en önemli noktası bireyin sınırsız olan arzularıdır. Bu arzuların 21. yüzyıl toplumlarında kolaylıkla kötüye kullanımı söz konusudur. Kültürel değerlerin arzuları dizginlediği bilinen bir realitedir. Kapitalizm öncelikle değerlerin dejenere edilmesiyle, arzuların iradeyi baskılamasını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle savunmasız bir irade söz konusudur.

Cinsel anlamdaki arzular tahrik edilerek bireysel anlamda arzularına köleleşen bir insan olgusu üretilmektedir. Kapitalizmin arzuladığı bir insan profili söz konusudur. Onun istediği şekilde ürün tüketebilen, arzuların kölesi hükmüne gelen ve doymak bilmeyen bir birey profili oluşturulmuştur. Böylelikle kapitalizmin sürekli olarak

galip gelmesi kolaylaşmaktadır. Kapitalizmin saldırısına mukabil (karşılık), küresel anlamda bir karşı saldırı ya da en azından kendi toplumunu koruyacak bir devlet, politika görülmemektedir. Haz duygusunun kötüye kullanımına yönelik yeterli sosyal kontroller ve aynı zamanda sosyal medya müdahalesi görülmemektedir. Bu anlamda ciddi ve somut adımların atılması, kapitalizmin haz, istek, arzuları kötüye kullanımını minimize edebilir. İradenin daima kötü anlamda haz tüketimi bombardımanına maruz kalması, bireysel özgürlük değil bilakis bireyin özgürlük alanının parçalanması, ihlali yapılmaktadır. Burada bireysel seçimin bir aldatmaca, yanılsamadan ibaret olduğu görülmektedir. İrade köleliği ya da gönüllü kölelerin olduğu bir özne söz konusudur. Birey iradesinin zorlandığı, itildiği bir tüketim toplumu söz konusudur. Metaların tüketimi, cinsellik ve hazın kötü amaçlı tüketildiği ve kapitalizm adına üretimin sağlandığı küresel dünya söz konusudur (Erbaş, 2009; 165). Bireysel tüketimin önemli ölçüde tahrik edildiği bir dönem yaşatılarak, bu anlamda bir birey kimliği oluşturulmaktadır. Yani bireyin hangi metayı ya da cinsellik alanın ne ölçüde tüketeceğini özne eylem karar verme yükümlülüğüne sahip bırakılmamaktadır. Bireyin iradesinin üzerinde başka kolektif zorlayıcı bir irade söz konudur (Ritzer, 2001: 83).

Kişiliğin bir ürün olduğu ve gerçekliğin yanılsama ve imajdan ibaret olduğu bir dönem söz konusudur. Bireycilik, kitlesel anlamda yönetici sınıfın standartlaşmış bir ürünü haline gelmektedir. Ücretli emeğin küresel anlamda arzularının tetiklendiği ve tüketim yanlısı bir tavır sergilediği, kapitalizm yanlısı tercih yaptığı görülmektedir. Buradaki tercihlerinin sanal gerçeklikle oluşturulan bir yanılsama ve gerçek anlamda kendi iradesiyle verilmiş karar olmadığı görülmektedir (Salattery, 2014: 204-209). Bireyin iradesinde gerçek anlamda özgür olmadığı görülmektedir. Bu özgürlük alanının oluşturulmasında devlete ve politikaya önemli ölçüde görev düşmektedir.

Sonuç olarak küreselleşme ile beraber küresel çapta bireysel anlamda düşünüldüğünde, insan aklının, kalbinin, ruhunun istek ve arzulara yenik düştüğü bir imaj söz konusudur.

KAYNAKÇA

Abdülkadir Zorlu, Üretim ve Tüketim Teorileri. Ankara: Altınordu Yayıncılık, 2016, s. 193.

- Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Cambridge and Stanford University Press: Polity Press, 1990, s. 139.
- Ayşe Öncü, “A. Elias ve Medeniyetin Öyküsü”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2000, S. 84, ss.8-11.
- Caner Çiçekdağı, “Horkheimer ve Adorno Bağlamında Eleştirel Teori”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1999, ss. 36.
- Colin Campbell, *The Romantic Ethik and The Spirit of Modern Consumption*, Oxford: Basil Blackwell, 1987, s. 69, 103.
- Elisabeth Badinter, *Kadınlık mı Annelik mi*, çev. Ayşen Ekmekçi, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2011, s. 43.
- Emile Durkheim, *İntihar*. çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, 1986, s. 188.
- George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, İstanbul: Ayrıntı Dergisi, 2005, s. 83.
- Hayriye Erbaş, *Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2009, s. 165.
- Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*. çev. Ferda Keskin, Nilgül Tural, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018, s. 45, 47, 60.
- Marcus T. Cicero, *Dostluk Üzerine*, çev. C. Cengiz Çevik, İstanbul: Afa Yayınları, 1994, s. 31.
- Martin Salattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 204-495.
- Michel Foucault, *Discipline and Punish, The Birth of the Prison*, New York: Pantheon Books, 1977, s. 169.
- Nurten Gökalp, “Bağımlılığa Felsefi Bir Bakış”, *Bağımlılık Dergisi*, 2017, S. 18 (2), ss. 60-63.
- Ömer Aytaç, “Tüketimcilik ve Metalaşma Kıskaçında Boş Zaman”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, ss. 27-53.

Sabahattin Çelik, Hazsal ve Faydacı Tüketim, İstanbul: Derin Yayıncılık, 2009, s. 80-81.

Sait Yıldırım, Türkiye’de Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar, Konya/Meram: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2020, s. 73-74, 103-104.

Sait Yıldırım, “Medya ve Çocuğa Yönelik İstismar”, *Anasay*, 2019, S.10, ss. 107-122.

Taner Akçam, “Türk Ulusal Karakterini Anlamak ve Norbert Elias’ın Almanlar Üzerine Çalışmaları”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 2000, S. 84. ss. 253.

Ulrich Beck, Risk Toplumu, çev. Kazım ÖZDOĞAN, Bülent DOĞAN, İstanbul: İthaki Yayınları, 2011, s. 279